

A STATISZTIKAI HIVATAL ELNÖKEI, 1867—1989* (I.)

A Statisztikai Hivatal, s ezzel együtt a magyarországi hivatalos statisztika több mint 120 éves története tapasztalatokban gazdag időszak. Az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat kialakításának gondolata és létrehozása szoros összefüggésben volt a magyar történelem egy nehéz, ellentmondásos periódusával.

A jelenlegi intézmény kialakulását megelőzően a *Fényes Elek* vezette Országos Statisztikai Hivatal létrehozása 1848-ban szorosan kapcsolódott az ország függetlenedési törekvéseihez. A szabadságharc leverését követően, az önálló magyar kormányzatok felszámolásával, alig pár hónapos működés után a statisztikai hivatal is megszűnt. Újbóli megszervezésére csak az 1867-es kiegyezés után, a magyar államapparátus kiépítésével összhangban kerülhetett sor. Az intézmény neve fennállása során többször módosult, ezért az egységesség érdekében a Statisztikai Hivatal elnevezést használtuk.

A modern, polgári államszervezet kialakítására irányuló törekvés, mint Európa számos országában, hazánkban is felvetette az ország állapotát a tudományos objektivitás igényével feltáró, államilag ellenőrzött adatfelvételek szervezésének, végrehajtásának szükségességét. A kiegyezést követően az új alkotmányos kormány megalakulásával a statisztikai tevékenység újjáélesztésére *Gorove István*, a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter tett kezdeményező lépéseket.

Keleti Károly 1867-ben a miniszter felkérésére emlékiratban vázolta fel a magyar hivatalos statisztikai szolgálat felállításának anyagi és szervezeti feltételeit. Az ebben foglaltak messzemenő figyelembevételével történt 1867 májusában az említett minisztérium keretei között működő statisztikai osztály megszervezése. Ennek vezetője osztálytanácsosként *Keleti Károly* lett. Csaknem ezzel egyidejűleg került sor az Országos Statisztikai Tanácsnak mint a hivatalos statisztikai szolgálat egyik fontos szervének a megalakulására.

A magyar statisztikai szolgálat kezdettől fogva szorosan együttműködött a statisztika európai társintézményeivel. Nemzetközi elismerését bizonyítja többek között az 1869-i hágai nemzetközi statisztikai kongresszus felkérése a szőlészet és borászat nemzetközi statisztikájának összeállítására.

Csakhamar nyilvánvalóvá lett, hogy a megnövekvő feladatok ellátása meghaladja az osztály lehetőségeit, s szükségessé vált hivatallá történő szervezése. Az „Országos magyar királyi Statisztikai Hivatal” elnevezéssel 1871-ben formailag is önállósodott intézmény az állami költségvetésből már az előző évi összeg több mint kétszeresével részesedett.

Három évvel később az országos statisztika ügyének szervezéséről szóló 1874. évi XXV. tc. szabályozta a Hivatal működésének jogi, szervezeti feltételeit, noha az ebben foglaltak csak részben valósultak meg.

* Az alábbi bevezető, valamint az ezt követő életrajzok és válogatott bibliográfiák a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat által összeállított azonos című kiadvány majdnem szó szerinti közlése. Összeállította: *Íjgyártó Bálint István-né és dr. Reisz László*. (KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat. Budapest. 1990. 121 old.)

A statisztikai szolgálattal szemben támasztott egyre növekvő igények szükségessé tették az adatszolgáltatás egységességének és kötelező jellegének szabályozását. A Hivatal működésének kereteit később az 1897. évi XXXV. tc. rendelkezései biztosították. Ez az európai szintű, példaértékű rendelkezés, amely mind a jogi, mind pedig a magánszemélyek adatszolgáltatási kötelezettségét szabályozta, a Hivatal működésének mintegy három évtizedén keresztül alapjául szolgált. Ugyanakkor rendelkeztek többek között az intézmény ügyviteli szabályzatáról, a statisztikai szakvizsgák rendjéről is.

A statisztikai tevékenység sajátosságaival és tudományos jellegével összefüggésben a Hivatal könyvtárának jelentőségét emelte ki az az 1898-as rendelkezés, mely a nyomdatermek köteles példányainak beszolgáltatásáról intézkedett.

Az adatgyűjtések már kezdetben is igen sokoldalúak voltak: mind a különféle szakjellegű összeállítások, mind pedig az egész országra kiterjedő népszámlálások anyagai a mai napig is alapvető fontosságúak.

Az első világháború és annak következményei az intézményre is jelentős terheket róttak. A részben katonai célú rendkívüli összeírások, majd pedig a béketárgyalások anyagának előkészítése felelősségteljes munkát jelentett.

A húszas évek fő feladatát a statisztikai munka normális kereteinek kialakítása képezte. Számottevő kérdés volt az ország helyzetének felmérése, amit a háborús károk regisztrálásán kívül megnehezítettek az ország területvesztéséből következő problémák is.

A Hivatal munkáját a hivatalos statisztikai szolgálatról intézkedő 1929. évi XIX. tc. szabályozta újra. Ez közvetlenül a miniszterelnök felügyelete alá rendelte a Hivatalt, és az országos statisztikai szolgálat központi, felügyeleti joggal rendelkező szervévé tette. Az 1929. évi XI. tc. pedig az intézmény könyvtárát „az ország második muzeális könyvtárává nyilvánította”. Az említett törvény, valamint a vallás- és közoktatásügyi miniszter 9.300/1935. II. sz. rendelete értelmében a Hivatal könyvtárát ugyanazok a köteles példányok illették meg, mint a Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi Könyvtárát.

A második világháború nagy hatással volt az intézmény életére. A háborús cselekmények, bombázások, valamint Budapest ostroma következtében a Statisztikai Hivatal is jelentős károkat szenvedett, eszközeinek hozzávetőleg 40 százaléka elpusztult.

A károk helyreállításával párhuzamosan megnövekedett az igény a Hivatal által szolgáltatott információk iránt. A 14020/1946. M. E. sz. miniszteri rendelet az adatszolgáltatók fegyelmi felelősségét kiemelve ismételten hangsúlyozta az intézmény vezető szerepét a statisztikai munkában.

A következő fordulópont a Hivatal életében az 1949-es esztendő volt. Ebben az évben a Hivatalt átszervezték, tevékenységét, szervezetét átalakították. Néhány év múlva az országgyűlés is foglalkozott az állami statisztikával, amit az 1952. évi VI. törvényben szabályozott. Ennek a törvénynek egyik fontos vonása, hogy az adatok gyűjtésén túl elemzésüket is a Hivatal feladatai közé sorolta. Az adatszolgáltatás pontossága és gyorsasága érdekében vidéki kirendeltségeket (felügyelőségeket, igazgatóságokat) állítottak fel.

A Statisztikai Hivatal tevékenységének újabb jogi szabályozására az 1973. évi V. törvény keretében került sor, mely a statisztikai munka máig érvényes keretét szolgálja, az új statisztikai törvény napjainkban folyó kidolgozásáig, illetve megalkotásáig.

*

E sorozat célja, hogy a Statisztikai Hivatal elnökei szakmai tevékenységének felvillantásával vázlatos áttekintést adjunk a magyar statisztikai szolgálat több mint 120 éves fejlődésének egyes fontosabb állomásairól, amelyek jelentősen és nem egy esetben hosszabb időre meghatározták az intézmény jellegét.

Az egyes elnökök rövid szakmai életrajzának és válogatott bibliográfiájának ismertetése működésük időrendjében történt.

Néhány elnök esetében (Keleti Károly, Buday László és Jekelfalussy József) rendelkezésünkre állt műveiknek a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat kiadásában megjelent bibliográfiája is. Ezek anyagát a jelenlegi összeállításban is felhasználtuk.

A jelen sorozatban közölt válogatott bibliográfiák szerkesztésekor arra törekedtünk, hogy abban azokat a statisztika fejlődése szempontjából legnagyobb jelentőségűnek ítélt publikációkat soroljuk fel, amelyek elsősorban alkalmasak az egyes személyek tudományos munkásságának, valamint ezzel összefüggésben az általuk vezetett intézmény tevékenységének a reprezentálására. A bibliográfiában közölt művek nagy része könyvtárunkban megtalálható. Az összeállítás több okból is egyenetlen. A kutatást behatárolták egyrészt a rendelkezésre álló források (illetve némely esetben azok hiánya), másrészt az egyes elnökök hivatalviselésének hosszabb-rövidebb ideje¹ és hivatali tevékenységük jelentős különbözősége. Az 1945 utáni elnökök (és különösen az élő személyek) bemutatásánál lényegében az életrajzi adatok felsorolására szorítkoztunk és eltekintettünk a jelenleg hivatalban levő elnök bemutatásától.

Az adatok forrásául a *Statisztikai Szemle* történeti dolgozatai, a Magyar életrajzi lexikon, valamint a különféle adattárak életrajzi anyaga, továbbá a Statisztikai Hivatal Levéltárának iratai szolgáltak.

KELETI KÁROLY

Keleti Károly neve egybeforrott a hazai hivatalos statisztika történetével, amelynek megteremtőjeként tartják számon. Széles látókörű, európai színvonalú gondolkodó volt, egyaránt kiváló elméleti közgazdász és statisztikus, ugyanakkor rendkívüli gyakorlati érzéssel bíró, szervező tehetségű hivatalnok és iparpolitikus.

1833. július 18-án született Pozsonyban. Édesapja, *Klette Károly* festőművész Drezdából került Magyarországra és József nádor udvarába, ahol festő és rajztanár volt. Fiát a budai piaristák hazafias szellemű gimnáziumába járatta, s miután a fiú ott kitűnt jó tanulmányi eredményeivel, a nádor hasonló korú fiának, a későbbi József főhercegnek tanuló társa lett. 1849 tavaszán az alig 16 éves ifjú honvédtüzérnek állt, s végigharcolta a magyar szabadságharcot. A bukás után csak fiatal kora mentette meg a besoroztatástól, s József nádor örökösének a családjában uradalmába szegődött el gazdasági gyakornoknak.

Később Budán, majd Szolnokon dolgozott pénzügyi tisztviselőként. Közben a pozsonyi jogakadémián végezte tanulmányait. 1861-ben az országos adómegtagadás melletti tüntetés-ként lemondott állásáról, s visszatért Pestre, ahol különféle lapoknál kezdett dolgozni. Ekkor került kapcsolatba a szellemére nagy hatást gyakorló *Eötvös József* báróval. Eötvös, megismervén Keleti törekvéseit, szorgalmát, komoly ambícióit, egyre jobban bevonta munkáiba az Iparegyesület keretében, végül rábízta a Politikai Hetilap szerkesztését.

A rövid szerkesztői tevékenység után a Magyar Földhitelintézet tisztviselője lett. Néhány év alatt itt a tanácsjegyzőségig emelkedett, és a továbbra is folytatott publicisztikai munkásságával és közgazdasági írásaival tekintélyes nevet szerzett magának. 1864-től tevékeny munkát végzett a Magyar Tudományos Akadémia Statisztikai Bizottságában.

1867-ben, a kiegyezést követően *Gorove István* földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter meghívta a statisztikai osztály élére, amelyet kezdetben mint osztálytanácsos, később mint miniszteri tanácsos vezetett. A minisztérium kebelén belül működő statisztikai hivatal tervét még kinevezése előtt írt emlékirata alapján készítették el, így Keleti elgondolásai szabták meg a Hivatal sorsának alakulását az első perctől fogva.

A kis létszámmal (6 állandó tisztviselő!), sok kültaggal létrehozott Hivatal mellé felállították a Statisztikai Tanácsot is. Keleti hozzákezdett a statisztikai tanfolyamok szerve-

¹ A tájékozódást a kötet elején található összefoglaló segíti, amely 1989-ig felsorolja a Hivatal vezetőit, valamint hivatalviselésük idejét.

zéséhez, melyek közül az első 1868 tavaszán, a második 1869 őszén zajlott le. Az előadásokat *Keleti, Beöthy Leó, Hieronimy Károly, Hunfalvy János, Kautz Gyula, Konek Sándor, Matlakovics Sándor* és mások tartották.

A statisztikai osztály szervezete a más téren is elfoglalt kültagokkal alkalmatlannak bizonyult a rendszeres hivatalos adatszolgáltatásra, így hosszú harc után Keleti 1971. április 18-án megkapta a legfelső beleegyezést az önálló statisztikai hivatal létrehozásához. Bár a Hivatal az egész korszakban a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium felügyelete alatt működött, jelentősége, mozgásterének nagysága mégis megnövekedett. Első igazgatója tudományos működésében függetlennek, véleménynyilvánításában szabadnak óhajtott, s ezt a törekvést szerencsésen tudta összehangolni az államhivatalnoki kötelességtudattal.

A Hivatal megalakulásakor Keleti gondoskodni kívánt a szükséges szakirodalomról, s részben a hivatali keretből, de főleg külföldi intézetekkel kialakított cserekapcsolatok útján rövid idő alatt tekintélyes, tudományos szempontból is jelentős szakkönyvtárat hozott létre.

A Hivatal kezdeti éveinek legfontosabb eseménye az 1869-es népszámlálás végrehajtása volt. Ekkor szembesült Keleti azzal a problémával, hogy a statisztika iránt bizalmatlan lakosság és helyi közigazgatás mennyire megnehezíti az adatgyűjtést, így minden energiáját arra fordította, hogy a hivatalos statisztikai adatgyűjtések védelmére törvényt alkossanak. A kezdeményezése nyomán megalkotott 1874. évi XXV. tc. lett a hazai statisztika szilárd, törvényes alapja.

A Hivatal fejlődésében jelentős esemény a magyar áruforgalmi statisztika megteremtése. A külkereskedelmi statisztika régóta foglalkoztatta Keletit, aki a Hivatal élén mindent elkövetett, hogy a közös vámterület adta nehézségek ellenére a magyar külforgalom alakulása minél inkább becsülhető legyen.

Irányításával 1880-ban végrehajtották az első, egyéni számlálólapra alapozott népszámlálást, amely hatalmas munkát jelentett a Hivatal személyzetének, de összehasonlíthatatlanul több feldolgozási, kombinatív lehetőséget nyújtott, mint a korábbi.

A magyar hivatalos statisztika európai színvonalának elismerését jelzi a Hivatal képviselőinek, Keletinek és Hunfalvynak részvétele a nemzetközi statisztikai kongresszusokon, 1869-ben Hágában, 1872-ben Szentpétervárott és 1876-ban, házigazdaként, Budapesten. A kongresszusok után a nemzetközi kapcsolattartás az ún. Állandó Bizottság (Commission permanente) feladata volt, melynek elnökévé Keleti Károlyt választották. A kongresszusok felbomlása után tevékenyen részt vett Hunfalvy Jánossal és *Kőrösy Józseffel* (az 1870-ben megalakuló Fővárosi Statisztikai Hivatal igazgatójával) együtt a ma is működő Nemzetközi Statisztikai Intézet megalapításában.

Keleti Károly statisztikai és nemzetgazdaságtani irodalmi munkássága még a sajtónál töltött éveiben kezdődik. Ennek elismeréséül a Magyar Tudományos Akadémia már 1868-ban levelező, 1875-ben rendes, 1890-ben pedig igazgató tagjává választotta. Akadémiai székét mint levelezőtag „A statisztika hivatalos és tudományos művelése”, rendes tagként „Visszapillantás közigazdaságunk egy negyed századára” c. értekezésével foglalta el.

Tudományos elismertségéről szólva meg kell említeni, hogy 1874-ben a Budapesti Tudományegyetem egyetemi magántanárrá képesítette, 1880-ban pedig ugyanezen Tudományegyetem a tiszteletbeli doktor címet adományozta Keleti Károlynak.

Első maradandó alkotása az 1871-ben megjelent „Hazánk és népe a közigazdaság és társadalmi statistika szempontjából” c. nagyszabású munka volt, mely gazdasági és közművelődési állapotainkat az akkori legmodernebb szempontok szerint, részletekre bontva tárgyalta, felhasználva a népmozgalmi adatokat és a népszámlálás eredményeit is. A művet a Magyar Tudományos Akadémia nagydíjjal tüntették ki.

Irodalmi munkássága legjelentősebb termékének tartotta az 1878. évi párizsi világkiállítás alkalmából írt „Magyarország közigazdasági és művelődési állapotai” c. művét, amely-

ben a kiállítás kapcsán a hazai állapotokról írt mélyenszántó közgazdasági elemző tanulmányt, beleszöve az iparral, mezőgazdasággal, külkereskedelemmel kapcsolatos gazdasági programját.

Jelentős művei között kell megemlítenünk a statisztikában teljesen új utakon induló „Magyarország élelmezési statistikája physiológiai alapon” c. munkáját, „A gyakorlati statistika kézikönyvét”, Fiumével kapcsolatos kereskedelempolitikai írásait, továbbá a budapesti országos kiállításról írott jelentés szerkesztését és bevezető tanulmányát.

Társadalmi tevékenységének súlypontja a hazai iparfejlesztésre irányult. Részt vett az Országos Iparegyesület újjáélesztésében és annak élete végéig tevékeny tagja volt.

1892-ben sikertelenül indult a képviselőválasztásokon. A kudarc megromlott egészségét végleg aláásta. 1892. május 29-én hunyt el. A Magyar Tudományos Akadémián, melynek utolsó éveiben szinte minden energiáját szentelte, hivatali utóda, *Jekelfalussy József* búcsúztatta.

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA

- A politikai gazdaság kézikönyve. Baudrillart Henrik nyomán kidolgozta – –. Pest. 1863. Emich ny. VI, 419 p.
 Magyarország külforgalmáról. *Statistikai és Nemzetgazdasági Közlemények*. 1867. 4. 166–185. p.
 A telekadó és a kataszter közgazdasági és statisztikai szempontból. Pest. 1868. Emich ny. VII, 221 p., 1 térk.
 A statistika hivatalos és tudományos művelése. Pest. 1868. Athenaeum ny. 41 p. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből 1. 6.)
 Emlékirat egyúttal javaslat Magyarország hivatalos statistikájának szervezése tárgyában. *Hivatalos Statistikai Közlemények*. 1869. 5. 112–126. p.
 A hivatalos statistika Magyarországon (jelentésképpen benyújtott ... a VII. Nemzetközi Statistikai Congressusnak.) *Statistikai és Nemzetgazdasági Közlemények*. 1869. 6. 161–236. p.
 A Szent István korona országainak népessége a területek, lakviszonyok és házi állatok kimutatásával. Összeáll.: – –. Pest. 1871. Athenaeum ny. 39 p.
 Magyarország nemzetiségei statisztikai szempontból. *Statistikai és Nemzetgazdasági Közlemények*. 1871. 8. 3–34. p.
 Hazánk és népe a közgazdaság és társadalmi statistika szempontjából. Pest. 1871. Athenaeum ny. VI, 2, 472, 12 térk.
 Az ipar. Megjelent: Honismertető. Budapest. 1873. Athenaeum ny. 254–313. p.
 A gyakorlati statistika kézikönyve. Budapest. 1875. Athenaeum ny. 219 p.
 Magyarország szőlőszeti statistikája. 1860–1873. Szerk.: – –. Budapest. 1875. Athenaeum ny. 2, IV, 402 p., 2 térk. (Nemzetközi statistika. Szőlőszet. 1. r.)
 Visszapillantás közgazdaságunk egy negyed századára. Budapest. 1875. Athenaeum ny. 29 p. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből. 4. l.)
 Magyarország népesedési mozgalma 1876-ban (összehasonlítva a megelőző évtizeddel). Szerk.: – –. Budapest. 1878. Athenaeum ny. 68. p. (Hivatalos Statistikai Közlemények 1878.)
 Magyarország népességének szaporodása és fogyása országrészek és nemzetiségek szerint. Budapest. 1879. Athenaeum ny. 30 p. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből 5. 5.)
 Magyarország közgazdasági és művelődési állapotai. Kiállítási tanulmányképen. Budapest. 1879. Pesti ny. XXXVII, 299 p.
 A nemzetiségi viszonyok Magyarországon az 1880. évi népszámlálás alapján. Budapest. 1882. Athenaeum ny. 52 p. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből 7. 2.)
 Az áruforgalmi statisztika. *Nemzetgazdasági Szemle*. 1882. 6. 50–67. p.
 Emlékirat az 1883-ban megindítandó iparstatisztikai adatgyűjtés ügyében. Budapest. 1883. Pesti ny. 34 p. (Különnyomat a Közgazdasági Értesítőből.)
 Tengerészeti és Fiume jövője. Budapest. 1883. MTA. 24 p. (Értekezések a nemzetgazdaságtan és a statisztika köréből 2. 2.)
 Hivatalos jelentés a budapesti 1885-iki Országos Általános Kiállításról. Szerk.: – –. Budapest. 1886. Athenaeum ny. 1–4. köt.
 Magyarország népességének élelmezési statistikája physiológiai alapon. Szerk.: – –. Budapest. 1887. Athenaeum ny. VIII, 165, 363 p., 3 t., 14 térk. (Hivatalos Statistikai Közlemények, 1887.)
 Az 1890-iki népszámlálás előleges eredményei. *Nemzetgazdasági Szemle*. 1891. 15. 113–125. p.
 Hazánk népe 1890-ben. *Nemzetgazdasági Szemle*. 1891. 15. 1054–1069. p.

JEKELFALUSSY JÓZSEF

Jekelfalussy Józsefet számottevő szervező és adminisztratív tehetsége emelte Keleti Károly után az igazgatói székbe. Nevéhez fűződik a hivatalos magyar statisztika bizonyos mértékű megreformálása és pozícióinak megszilárdítása.

1849. október 6-án született Rimaszombaton, régi felvidéki nemesi családból. Tanulmányait a lőcsei német nyelvű gimnáziumban, később Eperjesen majd Nagyszombatban folytatta, ahol érettségit tett.

Ezután a budapesti egyetem jogi karán folytatta tanulmányait. Fenntartásáról magának kellett gondoskodnia: nevelősködött, majd 1869-ben belépett a Földművelés-, Ipar- és Keres-

kedelemügyi Minisztérium statisztikai osztályába díjnokként, és elvégezte az ekkor indított statisztikai szaktanfolyamot. A statisztikai osztály hivatallá történt átalakulásakor gyakoronokká nevezték ki a Hivatalhoz. Az 1871-es helységnévtár szerkesztésében már részt vett. Közben befejezte jogi tanulmányait, sőt 1879-ben ügyvédi diplomát is szerzett.

1883-ban a Hivatalban titkári címet kapott. Ettől kezdve az elnöki osztályt vezette, így Keleti Károly közvetlen közelében dolgozott, aki felismerve tehetségét, egyre fontosabb feladatokkal bízta meg.

Az 1880-as népszámlálás 14 millió számlálólapjának feldolgozásában, a közlési táblák szerkesztésében nagy része volt Jekelfalussy-nak is. Ezenkívül az iparstatisztika és a malomipar statisztikájának kidolgozásában is vezető szerepet játszott. Tevékenysége elismeréseképpen 1888-ban aligazgatónak nevezték ki.

Irodalmi munkássága az 1880-as népszámlálással kapcsolatos publikációkkal kezdődött. Első nagyobb dolgozata, a „Magyarország műveltségi állapota” c. tanulmány Keleti ajánlására a *Budapesti Szemlében* 1882-ben jelent meg. Később több hivatalos kiadvány tudományos bevezetését készítette el. Nagy elismerést aratott a „Községi pénzügy főbb eredményei...” c. munkájával. Ezt követte a *Láng Lajossal* és *Keleti Károllyal* közösen szerkesztett, összefoglaló igényű „Magyarország statisztikája” c. mű, melynek az álló népességről szóló fejezeteit Jekelfalussy írta.

Jelentős sikere volt az MTA Nemzetgazdasági Bizottságának megbízásából *Vargha Gyulával* közösen szerkesztett „Közgazdasági és Statisztikai Évkönyv” c. sorozatnak (1887–1894), melynek közismertsége, elterjedtsége nagyban hozzájárult a statisztika népszerűségének növeléséhez.

Munkásságának elismeréseként a Magyar Tudományos Akadémia 1888-ban levelező, majd 1892-ben rendes tagjai közé választja. A *Nemzetgazdasági Szemle* szerkesztőjeként az elméleti közgazdasági folyóiratban nagyobb szerepet juttatott az aktuális eseményeknek, majd később a közigazgatás kérdéseinek is.

Az 1890-es népszámlálás adatainak feldolgozása Keleti betegsége, később halála miatt szinte teljesen Jekelfalussy vállára nehezedett.

1892. július 14-én kinevezték a Hivatal igazgatójává. Vezetésével a hivatali munka és a kiadványok megújultak. A „Hivatalos Statistikai Közlemények”-et felváltja a „Magyar Statistikai Közlemények” c. új, témáiban gazdagabb, rendszeresebben megjelenő sorozat, első köteteiben a népszámlálás eredményeivel.

A füzetes, terjedős, rendszertelenül megjelenő évkönyv² helyét az egy kötetből álló, jól szerkesztett, tömör „Közgazdasági és Statisztikai Évkönyv” foglalta el.

Adatgyűjtés terén a Keleti megkezdte utat folytatva Jekelfalussy arra törekedett, hogy a közbeeső hatóságokat kihagyva, maga az alapanyag kerüljön a Hivatalba feldolgozásra. Az adatgyűjtés színvonalának ellenőrzését az áruforgalmi statisztika kapcsán még az alelnöksége idején létrehozott statisztikai kirendeltségek segítették.

Modernizáló törekvéseire az 1897. évi XXXV. tc. tette fel a koronát, hosszú időre szabályozva a hivatalos statisztikát. E törvény rendelte el az ország közállapotainak adatait közlő, évente megjelenő kiadvány, az ún. kormányjelentés szerkesztését, melyet a Statisztikai Hivatal igazgatójának elnöklete alatt a minisztériumok képviselőiből alakított vegyes bizottság állított össze. A törvény az adatszolgáltatás kötelezettségét a magánszemélyekre is kiterjesztette, ugyanakkor gondoskodott „az egyéni természetű statisztikai adatok” védelméről (adatvédelem) is (15., 17. §). Elrendelte, hogy a Hivatal tisztviselői statisztikai szakképzettséget szerezzenek.

Ebben az időszakban születik meg egy másik nagy jelentőségű rendelkezés, a község- és egyéb helynevekről szóló 1898. évi IV. tc., amely törvényes alapot teremt a *Vizaknai Antal*

² Az első statisztikai évkönyv Magyar Statistikai Évkönyv címmel még Keleti Károly igazgatói munkássága idején, 1872-ben jelent meg.

és Jekelfalussy József elképzelései alapján létrehozott Országos Községi Törzskönyvbizottság (OKTB) működéséhez. A bizottság elnöke hivatalból az M. kir. Központi Statisztikai Hivatal igazgatója, feladata a helynevek hivatalos formájának megállapítása és nyilvántartása. Jekelfalussy, aki hosszú éveken át a helységnévtárak szerkesztője volt, az OKTB és annak végrehajtó bizottsága élén élete végéig részt vett a munkálatokban.

Tagja volt a Nemzetközi Statisztikai Intézetnek és számos más hazai és külföldi tudományos társaságnak.

Jekelfalussy elnöksége alatt épült fel a Hivatal végleges (jelenlegi központi) épülete is.

Életének utolsó éveiben visszatérő betegséggel küzdött. Egyre többet tartózkodott felesége birtokán. 1901. február 12-én hunyt el Lontón.

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA

- Magyarország műveltségi állapotai az 1880-iki népszámlálás szerint. *Budapesti Szemle*. 1882. 72. 366–377. p.
- A Szent István korona országainak népessége a területek, lakviszonyok és házi állatok kimutatásával. Szerk.: -. Budapest. 1882. Athenaeum ny. 32 p.
- A magyar korona országainak helységnévtára. Szerk.: Kollerffy Mihály. Budapest. 1882. Athenaeum ny. 1292 hasáb p.
- Népünk hivatása és foglalkozása az 1880-ban végrehajtott számlálás szerint. Budapest. 1882. Franklin ny. 26 p. (Értekezések a nemzetgazdaságtan és a statisztika köréből 1. 3.)
- Hazánk bűnügyi statisztikája 1873–1880. Különös tekintettel a büntett miatt elítéltek személyi és társadalmi viszonyaira. Budapest. 1883. Franklin ny. 1, 37 p. (Értekezések a nemzetgazdaságtan és a statisztika köréből 1. 5.)
- A községi pénzügy főbb eredményei hazánkban az 1881. évi jóváhagyott költségvetések alapján. Budapest. 1883. Franklin ny. 29 p. (Értekezések a nemzetgazdaságtan és a statisztika köréből 1. 10.)
- A községek háztartása és pótdójuk az 1881. évi jóváhagyott költségvetések alapján. Szerk.: -. Budapest. 1883. Athenaeum ny. XXI, 529 p. (Hivatalos Statistikai Közlemények, 1883.)
- Az álló népesség. Megjelent: Magyarország statisztikája. 1. köt. Magyarország népességi statisztikája. Keleti Károly és -. közreműködésével szerk.: Láng Lajos. Budapest. 1884. Athenaeum ny. 33–309. p.
- Tanulmányok népünk életviszonyairól. A nemzetiség. *Budapesti Szemle*. 1884. 93. 343–376. p.
- Magyarország háziipara az 1884. év elején. Összeáll.: -. Budapest. 1885. Athenaeum ny. 67 p. (Hivatalos Statistikai Közlemények, 1885.)
- Magyarország malomipara az 1885. év elején. Összeáll.: -. Budapest. 1885. Athenaeum ny. 205 p. (Hivatalos Statistikai Közlemények, 1885.)
- Magyarország iparosainak és kereskedőinek cím- és lakjegyzéke. Szerk.: -. Budapest. 1885. Eggenberger ny. VIII, 1597 p.
- Magyarország iparstatisztikája 1885-ben. Összeáll.: -. Budapest. 1886. Athenaeum ny. 193 p. (Hivatalos Statistikai Közlemények, 1886.)
- Közgazdasági és statisztikai évkönyv 1887–1895. Újabb 1–9. évf. Szerk.: -, Vargha Gyula. Budapest. 1887–1896. Athenaeum ny. - Pesti ny. - Révai ny.
- A magyar korona országainak helységnévtára. Szerk.: -. Budapest. 1888. Athenaeum ny. 913 p.
- A fonó- és szövőipar szerepe áruforgalmunkban és teendőink. *Nemzetgazdasági Szemle*. 1889. 13. 271–291. p.
- A vasutak szerepe állami háztartásunkban. *Nemzetgazdasági Szemle*. 1891. 15. 126–149. p.
- Magyarország nemzetiségi viszonyai 1890-ben. *Nemzetgazdasági Szemle*. 1892. 16. 73–97. p.
- A Szent István korona országainak népessége a területek, lakviszonyok és házi állatok kimutatásával. Szerk.: -. Budapest. 1892. Athenaeum ny. 47 p.
- A magyar korona országainak helységnévtára. Szerk.: -. Budapest. 1892. Pesti ny. VI, 1899 p.
- Értelmiségünk és a magyarság. *Közgazdasági és Közigazgatási Szemle*. 1894. 18. 501–526. p.
- Magyarország helységnévtára különös tekintettel az állami anyakönyvi kerületek beosztására. Szerk.: -. Budapest. 1895. Pesti ny. 675 p.
- Az ezredéves magyar állam és népe. Szerk.: -. Budapest. 1896. Kosmos ny. 525 p.
- Az egyházpolitikai törvények hatása. 1–2. r. *Közgazdasági Szemle*. 1898. 22. 799–816., 882–890. p.
- A magyar korona országainak helységnévtára. Szerk.: -. Budapest. 1898. Pesti ny. VIII, 1038 p.
- A magyar korona országainak helységnévtára. Szerk.: -. Budapest. 1910. Pesti ny. IV, 1086 p.

VARGHA GYULA

Pest megyében, Káván született 1853. november 4-én. Apja, *Vargha János* Káván és Bényén volt birtokos, egyébként a kávai Puky család ügyvédi tanácsadója.

Vargha Gyula középiskolai tanulmányait a budapesti református gimnáziumban végezte, majd a Tudományegyetem jogi karára iratkozott be. Még elsőéves joghallgató korában, 1872-ben lépett a Statisztikai Hivatal szolgálatába, díjnokként. 1877-ben megszerezte a jog- és államtudományi doktorátust.

Bár a hivatali ranglétrán tehetsége és szorgalma elismeréseként gyorsan haladt előre, nevét a nagyközönség előtt versei tették ismertté. A tanulókorá óta verselő ifjút a Kisfaludy Társaság 1883-ban tagjai közé választotta, 1900-ban pedig a Társaság főtitkára lett. Költői pályáján hosszabb szünetet jelentett az az időszak, amikor a Hivaltalt vezette. Miután megvált az intézménytől, termékeny költői korszak következett, elismert hazai lírikus lett, és

ekkor kapta a legnagyobb kitüntetést jelentő akadémiai nagydíjat is, munkássága elismerésül.

Hivatali pályáján nagy tudásával és töretlen munkabírással rövidesen az elsők közé küzdötte fel magát. 1892-ben miniszteri osztálytanácsossá, a Hivatal aligazgatójává nevezték ki. Hivatali kiadványok szerkesztése, a bevezető tanulmányok elkészítése voltak első szakirodalmi munkái: 1878-ban a „Magyarország egyletei és társulatai 1878-ban” c. kiadvány, majd a „Magyarország pénzüzeteti” (1885); az 1890-es népszámlálás feldolgozása kapcsán végzett munkájáért elismerő oklevelet kapott.

„A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája” c. mű négy hatalmas kötete az ő közreműködésével jelent meg. Az adatgyűjtemény tárgyilagos képet ad Vargha gazdaságpolitikai elképzeléseiről, a kisbirtok szerepének kívánatos növekedésével kapcsolatos nézeteiről.

A következő, magas színvonalú munkája a „Magyar korona országainak hitelintézetei” c. kiadvány, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Marczibányi-díjával jutalmazott „A magyar hitelügy és hitelintézetek története” c. kötet. Jekelfalussyval közösen szerkesztette a „Közgazdasági és Statisztikai Évkönyv” c. sorozatot, számos tanulmánya jelent meg a *Nemzetgazdasági Szemlében*.

A Hivatal előző vezetőivel szemben nem annyira népesség-, mint inkább gazdaságstatisztikával foglalkozott. Statisztikai-közgazdasági tudományos működésének elismerésül a Magyar Tudományos Akadémia 1892-ben levelező tagjává, 1907-ben pedig rendes taggá választotta.

Jekelfalussy József halála után, 1901. április 14-én a Hivatal igazgatójának nevezték ki. 1914-ig állt annak élén, majd a Tisza-kormány kereskedelmi államtitkára lett, és Kassa város képviselőjének választották.

Tagja volt a Nemzetközi Statisztikai Intézetnek és számos külföldi statisztikai társaságnak. Hivatalból részt vett az Országos Községi Törzskönyvbizottságnak, a Kormányjelentést Szerkesztő Vegyesbizottságnak és az Áruforgalmi Értékmegállapító Bizottságnak a munkájában. Megalapítása évétől (1922) tagja volt a Magyar Statisztikai Társaságnak. Utolsó statisztikatudományi szereplése a Társaság 1924. május 15-én tartott ünnepi ülésén „A magyarság szerepe Magyarország gazdasági és kulturális fejlődésében” címmel tartott székfoglaló előadása volt.

Tisza István 1917. évi visszalépésekor nyugdíjba vonult. Az első világháború, majd az azt követő tragikus események mélyen megrázták: élete utolsó éveit teljes visszavonultságban, csupán költői munkáinak szentelve töltötte.

Hosszas betegség után, 1929. május 2-án hunyt el. A Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagját és másodelnökét a korabeli irodalomtudomány legnevesebb tudósa, *Horváth János* búcsúztatta, kiváló tudósként és költőként egyaránt méltatva.

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA

- Magyarország egyletei és társulatai 1878-ban. Szerk.: –. Budapest. 1880. Athenaeum ny. XLII, 571 p. (Hivatalos Statisztikai Közlemények, 1880.)
- Magyarország pénzüzeteti. Visszapillantás hitelviszonyaink fejlődésére és a hazai pénzüzetetek négy évtized alatti működésére. Szerk.: –. Budapest. 1885. Pesti ny. VIII, 218 p., 8 t., 5 térk.
- Bányászat és kohászat. Megjelent: Magyarország statistikája. 2. köt. Magyarország gazdasági statistikája. *Keleti Károly* és *Jekelfalussy József* közreműködésével szerk.: *Láng Lajos*. Budapest. 1887. Athenaeum ny. 160–235. p.
- Közlekedés és forgalom. Megjelent: Magyarország statistikája. 2. köt. Magyarország gazdasági statistikája. *Keleti Károly* és *Jekelfalussy József* közreműködésével szerk.: *Láng Lajos*. Budapest. 1887. Athenaeum ny. 435–680. p.
- Közgazdasági és statisztikai évkönyv 1887–1895. Újabb 1–9. évf. Szerk.: *Jekelfalussy József* és –. Budapest. 1887–1896. Athenaeum ny.–Pesti ny.–Révai ny.
- Poroszország mezőgazdasági igazgatása. *Nemzetgazdasági Szemle*. 1889. 13. 459–479. p.
- Biztosítási statisztikánk kérdéséhez. *Nemzetgazdasági Szemle*. 1889. 13. 671–687. p.
- A magyarországi takarékbetétek. *Nemzetgazdasági Szemle*. 1890. 14. 752–761. p.
- Magyarország tűzkár-statisztikája. *Nemzetgazdasági Szemle*. 1891. 15. 886–906. p.
- Statisztikai adatok népünk vándormozgalmához. *Nemzetgazdasági Szemle*. 1892. 16. 234–245. p.
- A hitfelekezeti viszonyok hazánkban. *Nemzetgazdasági Szemle*. 1892. 16. 571–593. p.
- A magyar nyelv hódítása az utóbbi tíz év alatt. *Közgazdasági és Közigazgatási Szemle*. 1893/1. 17. 254–278. p.

- Egy röpirat a nemzeti politikáról. *Közgazdasági és Közigazgatási Szemle*. 1893/2. 17. 445–459. p.
Hajdú László — —: Magyarország szőlészete 1893-ban. *Közgazdasági és Közigazgatási Szemle*. 1894. 18. 728–737. p.
 A magyar hitelügy és hitelintézetek története. Budapest. 1896. Pesti ny. VIII, 636 p.
 Néhány szó a magyar mezőgazdaságról. *Közgazdasági Szemle*. 1896. 20. 667–677. p.
 A magyar korona országainak hitelintézetei 1894-ben. Szerk.: ——. Budapest. 1897. Athenaeum ny. 77, 287 p. (Magyar statisztikai közlemények. Ú. f. 16.)
 Mezőgazdaságunk. *Közgazdasági Szemle*. 1898. 22. 647–665. p.
 A magyar korona országainak vasútjai 1894., 1895. és 1896. évben. Szerk.: ——. Budapest. 1899. Pesti ny. 63, 178 p. (Magyar statisztikai közlemények. Ú. f. 21.)
 A magyarság félszázados fejlődése. *Közgazdasági Szemle*. 1902. 26. 409–449. p.
 A Magyarbirodalom vázlatos ismertetése. Budapest. 1908. Pesti ny. 55 p.

*

- Dalok. Budapest. 1881. Franklin társulat. 184 old.
 A bosszuló kard. Regényes dalmű öt felvonásban. Budapest. 1897. Kilián Frigyes. 8 old.
 — — költeményei. Budapest. 1915. Franklin társulat. VI, 526 old.
 Ködben. Újabb költemények. 1915–1921. Budapest. 1922. Akadémia. 495 old.
 A végtelen felé. Költemények 1922-ből. Budapest. 1923. Bethánia ny. 106 old.
 Hamvadó tüzek. Költemények. 1922–1926. Budapest. 1927. MTA. 414 old.

TÁRGYSZÓ: Statisztika története. Statisztikai intézmény.

РЕЗЮМЕ

Сотрудники Библиотеки и документационной службы Центрального статистического управления собрали биографические данные и составили библиографию избранных трудов председателей венгерского Центрального статистического управления за 1867—1989 годы.

В настоящей статье излагаются жизненный путь и деятельность первых трех председателей: *Кароля Келети, Йозефа Екелфалуши и Дюлы Варга*.

SUMMARY

The Library and Documentation Service of the Central Statistical Office compiled biographic data and selected bibliography on written activity of the Presidents of the Hungarian Central Statistical Office from 1867 to 1989.

Herewith are presented the life and activity of the first three Presidents: *Károly Keleti, József Jekelfalussy and Gyula Vargha*.